

НАЙКРАЩІ ПОПОВІДАННЯ

САМОСВІТИ

10

Подорож у Сибір

ЦІНА 30 СОТ.

Тисячі людей з нашої землі виганяє біда в далекі краї за хлібом. В цій книжці описана доля емігрантів з Великої України в далеку Сибір. Наш поет І. Франко описував нерав життя тих наших людей, що виїхали до Бразилії, Канади, Аргентини або інших країв. Ось оден такий вірш, де І. Франко представив лист емігрантів з Бразилії.

Лист з Бразилії.

Сусіди любі: пише вам Олеся.
Ми всі здорові й добре нам ведеться
Сім місяців отсе мовчали ми
Аж на кінці мандрівки стали ми.
Серед лісів тут живемо в бараці
І маємо страшенно много праці.
Рубаєм дерева на сяжень грубі
Одно два дні довбем, сусіди любі;
За рік оттак чей буде чистий морг,
То будем сіять. Живемо на борг.
Боргує нам уряд, покіль до свого,
Курузи, бульбу, сіль і більш нічого,
Не розлучали нас і на пять хвиль...
До міста маємо пятнадцять миль.
В лісах, під горами... Та ми не ропчем,
Доріг нема, стежки, дасть Біг, протопчем
Та ви цікаві як нам до води
Доїхалось, а потім аж сюди.
До Відня їхали спокійно в купі,
У Відні нас три дні держали в цюпі.
Пустили нас, лиш пан якийсь від нас
Сім срібла взяв, що підписав нам пас.
З Понтеби завернули нас до Грацю,
Там три неділі мали з нами працюю.
Писали до Стрия, Мостів і Кут
А нам сказали: „Зачекайте тут“!
Палазя там умерла від уроків,
А лікар Німець мовив: „з браку соків“,
Івась умер напевно від нічних,
А лікар мовив: „не плетіть дурниць“!
Та як ще Гриць, Оксанка, Рузя вмерли
То нам сказали: „Ідіть куди наперли“!
До моря ми дібралися без біди,
Лиш, що до нас присілись два жиди.

06
100

НАЙКРАЩІ ОПОВІДАННЯ
ВИДАВНИЦТВА „САМООСВІТИ“

ч. 10.

28. 677

Львів. Библиотека
АН УРСР

Подорож у Сибір

Спомини волинського емігранта про страшне
життя на Сибірі

Записав

Сергій Даушков.

ЛНБ ім. В. Стефаника

00037835 (Q)

ЛЬВІВ

ГРУДЕНЬ

1933

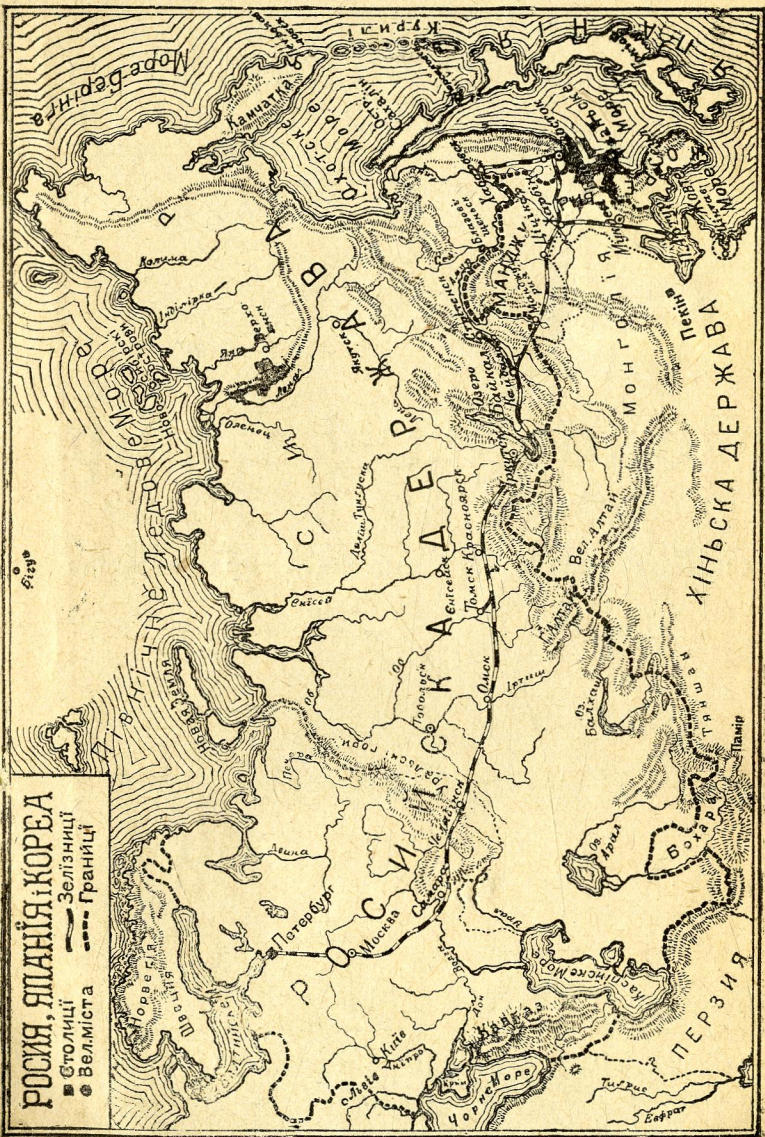

НАКЛАДОМ „САМООСВІТИ“ КООП. З ОБМ. ВІДП.

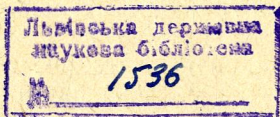

25/241/5-6491

Порядковна Росія. Найдіть Київ, Москву, Самару і т. д.

ПЕРЕДМОВА.

Лиха доля та злидні від давна спонукують наших селян, ратуючися від заглади, на чужині шукати собі кращої долі і масово емігрувати в далекі незнані краї. Не завжди це нашим землякам виходило на добре. Лише з Галичини, котра до світової війни була під владою Австрії, ця справа сяк-так вдавалася; з Австрії можна було виїжджати до Північної Америки, а там, всеж таки, наш селянин чиго робітник міг знайти собі працю і зібрати гріш. Наші американські брати багато причинилися до збудження свого дорогого „Старого Краю“, своєї батьківщини і ще й тепер багато де в чім йому допомагають.

Українці з під Росії не могли виїжджати до Америки, бо еміграція з Росії до Америки була заборонена; царська Росія не пускала своїх горожан в чужі держави, бо старалася заселити свої пустарі в Сибірі і в своїх Середньо-Азійських володіннях, і то спеціально Українцями. Колиж хто хотів з Росії виїхати в Америку, мусів раньше нелегально тікати в Галичину, а вже звідси можна було їхати; Австрія на ці справи звертала малу увагу. Але мала тільки частина наших Волиняків рішалася на таку річ, а з Наддніпрянців мабуть ні оден таким робом не вивтікав з під царської опіки. Зате Жиди масово „вибиралися“ тим способом і приграничні пачкарі сильно заробляли за переводження через границю.

Як сказано, російський уряд всіма силами старався заселити нашими селянами Сибір, деякі найгірші околиці Туркестану і Закаспійські землі. Не скупили гроша на агітацію, обіцували, захвалювали і не одна тисячка наших селян зловилася на вудочку... Очевидно, що це для Москви було на руку, але не тут місце про це говорити.

Ех, і набідувалися наші люде, що кинули свою батьківщину, а поїхали на далеку чужину! Багато зовсім розпрощалися з життям від різних пошестей, до котрих наші люде не були привичні, багато полягло від рук диких народів, між котрими довелося жити; багато погинуло від морозу... Частина тих нещасливців повернулася домів, а ті що залишилися, завдяки твердій українській натурі і працьовитости, вдержалася при житті і в історії нашого народу матимуть своє немале значіння...

Ця книжочка — це маленька картинка з подорожі і життя наших переселенців в Сибір, записана правдиво з уст одного волинського селянина.

АВТОР.

1. Пропащий син.

Кажу вам добрі люде, що коли відкрилося ото кляте переселення в Сибір, моя хата перетворилася в пекло. Вжеж таки не то, що я, батько, а й всі люде говорили, що мій син — Василь, це добра й тиха дитина для батьків, а розумний чоловік для громади. Правда, чиста правда! Бувало, я зі своєю старою завжди говоримо, що наш син і наша невістка, це наша втіха, котру нам в винагороду послала природа. Гарне було життя!... І враз те все перемінилося; син і невістка стали як змії і то від тих пор, як відкрилося переселення.

Суперечки і непорозуміння в нас розходилися через те, що син зі своєю жінкою дуже підобрали охоту виїжджати в Сибір. Я був проти сього. Господарство ми мали не бідне і нужди не знали; сім'я була чотири душі: я зі старою і син з жінкою. Навіть кудись і в добре місце виїжджати потреби не було; можна було віку доживати і на своїй землі.

Не допомгло ніяке вговорювання та переконування. Син з невісткою зовсім перестали робити, а вічно про щось радилися; а я зі старою сумували. Врешті син пішов до Кремянця і в переселеного агента за 50 копійок купив велику книгу що називалася „Переселеніє за Урал“. Приніс до хати цю книгу і почав її гризти.

Це була немов географія Сибірі, надрукована спеціально для заманювання наших людей в Си-

бір. В цій книжці робили з мухи вола. Прим. говорило я, що в Тургайській області знаходяться самородки золота „в два пуда весом“*), в Акмолінській області „просо видають сам п'ятьсот!“ Це значить, що коли посіяти оден пуд проса, то вродить 500 пудів. Таких річей там було повно і ця книга робила своє діло.

Цілого пів року моя хата була пеклом. Далі я вже не міг терпіти і кажу до сина:

— Коли вже тобі так захотілося зазнати лиха, їдь в Сибір сам із жінкою, а ми вже старі і тут віку дожиємо. Як вам буде там добре, хто зна, може в другім році переїдемо і ми до вас..

Зрадів мій Василь. З радости мало до неба не вистрибував! Не гаючися, став лагодитися в далеку дорогу.

Ми ще радили, щоби він поїхав спершу сам і на все там приглянувся, а вже після проби повернувся та жінку забрав, але він тільки відповідає:

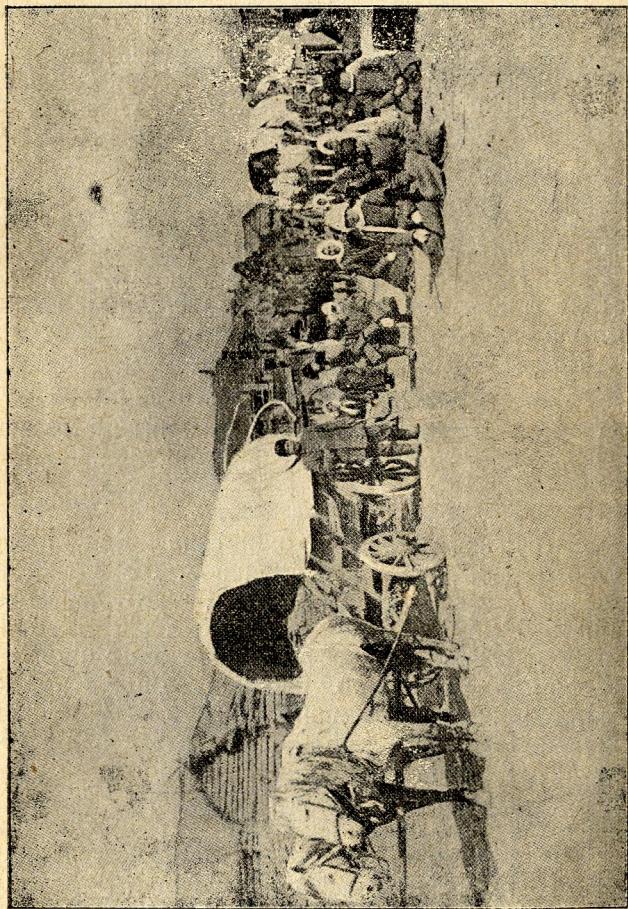
— Кобно мені як скорше за Урал, а там вже я своє щастя знайду!...

Приступили до зборів. Сказати правду, в мене грошей трохи було, трохи ще продали землі, так, що запас грошей був вистарचाючий. А знову в „Условіях Переселенія“ було сказано, що переселенцям на „казьонной щог“ будуть видані плуги, січкарні, коні, худоба то що. Отже нужди в наших дітей не помічалось. Томуто, викреслюючи наші сльози, жаль і погане передчуття, в оден гарний травневий ранок, ми попрощалися з нашим сином, котрого рахували за пропащего, і з невісткою, а самі з крем'янецького вокзалу (стації) пішли домів.

---

*) біля 32 кілограмів ваги

Українські переселенці вибираються в далеку дорогу
в Сибір.

2. Два загадкові листи.

Сумне життя довелося нам проводити. Ми, старі, доживаючі віку люде, не могли перенести страти двох дорогих для нас дітей і журба нас зідала. Тільки надія на скорий лист піддержувала і потішала. Але місяці минали, а листа все не було. Я вже пробував аж два рази і посилав телеграму і не знаю чи він її одержав, бо відповіді не було.

В такому очікуванні пройшло все літо, осінь і вже минала зима...

Нараз якось приносить з волости староста лист. Я тільки поглянув на коверту, зразу впізнав, що то писання Василеве. Значить — ще живий!

Кличу жінку, беру папір і читаю:

Дорогий тату! Приїдь і подивися, як ми жиємо... Коли ти приїдеш до мене, то вже більше назад не повернеш...

Василь.

Ото і все, що було написане. Без поваги, а просто на „ти“ і так неясно... До матері ані словечка... Довго ми стояли над тим листом мов камінні! Є такі, що кажуть, що я від того дня посивів... Думали ми, думали і все одно нічого не видумали... Аж як пройшло пару днів, я переконався, що мушу непременно поїхати в Сибір і побачити синове життя, Жінка на це подавала згоду і я став очікувати аби дещо потепліло.

Ще одна справа мене дивувала, а саме те, що син не подавав своєї адреси. Виходило, що лист був висланий як на сміх... Однак на коперті була поштова печатка з написом: Мариинск. Мені добре було відомо з книжки, що місто Маріїнск положене в Томській губернії, а тому зразу послав телеграму в „Мариїнській Адресовий Дом“. (Це є такий уряд, що займається контролею де хто

проживає. В Сибірі такі „адресовіе дома“ часто не дописували і розшукати чоловіка було трудно).

За пару днів одержав відповідь. Говорилося, що такий то „переселенець“ пів года назад жив в селі Огоньки, триста верстов від города Маріїнска, а чи й тепер він там є — невідомо. Заплатив за це „невідомо“ пять карбованців і з тим пішов домів...

Через пару днів одержую другий лист. Це до мене писав мій кум з сусідного села, котрий перед двома роками спродав все майно і виїхав в Сибір. Між іншими він писав так:

... Я чув, що твій Василь вже в Сибірі. Може будеш їхати до його, то по дорозі заїдь і до мене. Побачиш, як я живу... Я по пшениці ходжу ногами, а немолоченим ячменем палю в печі; на мясо й дивитися не хочу!... Моє село називається Пропасті і лежить 80 верстов від міста Акмоля...

Далі слідував підпис, то що. І сей лист віяв на мене недовірям. Я жив не бідно, а проте ніколи по пшениці ногами не ходив. Невжеж там таке добре життя?... Що вже не думалося, а досить того, що цей другий лист приспішив мої збори і бажання побачити цю дивовижну і багату Сибір, розшукати сина і шей по дорозі заїхати до кума, товариша діточих літ.

3. „Ходак“.

В той час був такий закон і розпорядок, що хто в цілі переселення хотів оглянути Сибір, одержував безплатний пашпорт і білет, по котрім можна було їхати зовсім за дармо в Сибір, роз-

їзджати там вздовж і впоперек і повернути домів. Такий мандрівник в цілях переселення називався „ходак“. Впрочім, цей закон використовували дуже густо вбогі люде, що хотіли мандрувати.

Вже була весна. Не знаю якого саме це було числа (дня), бо забувся (подія ця відбувалася в 1913 р.) — однак знаю, що до Благовіщення було пару днів. Береза вже мала густу тінь і саме цвіли вишні та черешні. Я рахував, що саме є найкраща пора до виїзду. Тому то пішов до Кремянця і в „Переселенчеськом Управленії“ заявив, що хочу записатися в „ходаки“. Мені зразу видали всі потрібні документи і заявили, що спеціальний вагон з „ходаками“ з Кремянця виїде 25 березня...

Через пару днів, саме на Благовіщеніння, я з зашитими в спідніх штанах 100-ма рублями (карбованцями, а це на передвоєнний час були великі гроші!) тьопав помаленько до кремянецької стації.

4. Від Волині до Уралу.

На стації я вже застав сім чоловік ходаків, все селяне з кремянецьких околиць. Слово по слову і в нас завязалася балачка. В моїх товаришів подорожі були великі клунки з харчами, а на їх самих гарна нова одіж. Я зі всіх був найбідніше одягнений; на мені було саме лахміття, хиба за винятком одних чобіт, котрі мабуть коштували два рублі і ця вбогість викликувала в моїх товаришів кпини, бо вони вже якомсь провідали, що я живу не бідно. Я на це відносився спокійно і все жалкувався, що грошей не маю. Ця моя хитрість мені й пізніше не пошкодила.

Пробалакали до вечора. Вечером нам заявили, що ми можемо зайняти свій вагон, котрий безпосередньо буде їхати аж за Урал і нам нігде не треба буде пересідати.

Ми поспішили зайняти вказаний нам віз. Це була так звана „теплушка“ — товаровий віз без вікон, лавок, лише чотири стіни і залізом вкована долівка. Для світла треба було відсувати трохи двері. Але ми враз роздобули два снопи соломи і вже було на чім пожитися.

Пізніше вечером нашу „теплушку“ причинили і якось ми поїхали. Яка то вже була їзда! От трохи скоріше, як волами. Всеж таки ранком прибули до Здолбунова. Між нами було трохи письменних і ми завтішки записували назву кожного пристанку, найменшої стаційки; розпитували назву стрічних сіл, річок. Очевидно, що вже по кількох днях подорожі ця річ обридла.

За одну ніч ми переконалися, що наша їзда буде доволі марудна, бо за такий короткий кусочок дороги нашу „теплушку“ перечіплювали щось три рази. Це було завдатком на будуче, бо й справді всю дорогу ми часом їхали в хвості особових потягів, часом тягарових; доводилося навіть цілими добами стояти на запасових торах великих стацій.

Однак ранком ми зі Здолбунова потяглися далі на схід і по двох добах, через більші стації Бердичів і Казятин, прибули до Київа. З Київа ми поїхали в напрямі північного-сходу з потягом, що ішов на Курск.

Зараз за Київом, коли ми переїзджали через міст на Дніпрі, нас спіткала перша пригода. Ми звичайно підчас їзди стояли біля відчинених дверей, бо й сиділи на краю вагона спустивши до долу ноги. Колиж поїзд став підходити до мосту, кондуктори стали скрізь зачиняти двері і вікна. До нас також вскочив кондуктор і з криком „От дверей отойді!“ штовхнув двері.

Двері не відчинялися, а відсувалися і були на бігунах. Ми всі відскочили в час і тільки оден

чоловік не встиг прийняти своєї руки, якою був спертий в одвірок. Двері з розмаху вдарилися і два пальці з правої руки в його як відгоріло! Впрочім, йому в Курску зроблено перевязку; окалічена рука на причуд скоро загоїлася.

Подібний випадок мало що не зачіпив і мене. Один раз підїзджали до якоїсь стаційки. Я сидів зі спущеними в низ ногами. Раптом потяг на зворотниці звернув під рампу (такий поміст, з якого навантажують товар на вагони). На рампі є дуже мало місця між возом і рампою. Я сього не зауважив. Лиш оден кондуктор наглянув і окликом „Ногі!“ дав мені в час знати. Я так блискавично підняв в гору ноги, що аж коміть головою перевернувся взад і це мене вратувало, бо бувби залишився без ніг, або й зовсім бувби вбитий. Від цих пор ми вже були обережні.

До самого Києва і за Київом був вид подібний, як і в нас; хоч під Київщиною вже лісів меншало, однак села були зовсім подібні до наших. Зате під Курском вже почалися села степовії, рідкі, великі, без садочків і чорні — негарні. Це вже починалася Московщина.

В Курску ми мали довшу стоянку. Запаслися свіжими харчами і по добі, круто повернувши на північ, поїхали на Орьол. За добу вже були в Орлі і переїхавши річку Оку, котра тут ще дуже маленька, повернули на північний схід в Тулу.

Бідний це край оті дві Тульська і Орловська губернії! Краєвид подібний до нашого і є доволі лісів, але дуже бідна земля; пісок прямо аж світиться! Хати по селах прямо дійсні „лачугі“, як їх самі Москалі називають. Важко зустріти когось в чоботах; чоловіки і жінки всі в лаптах (постолах). Одіж дивна. Чоловіки всі в синіх шараварах і червоних „рубачах“; на жінках чудний убір голови, це вони називають „кікімо“. Зате народ; веселий.

Ми самі бачили, як Москаль віз в поле гній. Великий кінь „бітюг“ тягне „колимагу“ з гноєм, на гноєві сидить Москаль і на гармонії грає. Десь напроти їхало пару підвід. Вчули музику, поставили і вже дивися „трепатись“ встають! Хвилину погуляли і розіхалися. До речі ще слід сказати, що коли ми виїжджали з дому, то вже садовина відцвітала, а тут, по десятидневній подорожі, тільки ледве зеленіла берізка.

В Тулі нас причинили до потягу, що ішов на Самару і просто на схід; залишивши в правій руці Тамбов, а в лівій Рязань, через місто Пенза і переїхавши дві річки: Уну і Суру, ми наблизилися до річки Волги.

Зараз за Тулою змінився вид. Десь поділася попередня вбогість, а помічався достаток, хоч і не використаний Москвинами, бо хати все одно були непоказні і т. д. Це вже була так в Росії знана „чернозёмная полоса“, земля тучна, сильно родюча. Скрізь ще стояли стирти пшениці і повно соломи. Ми наочно бачили, як Москаль сів ячмінь прямо на торічну, пшеничну стерню, трошки задер бороною і щей хвалиться, що ячмінь зійде і буде буйний.

Велике торговельне і сплавне місто Самара положене на лівій стороні Волги. Хоч як був заказ позачиняти двері, то ми не послухали, двері відчинили і Воглу добре оглянули. Це є дійсно велика ріка! Біля Самари ширина Волги більша, як на верству (1300 метрів)! Сильний міст стоїть на 28-ми широких „биках“, а по під мостом ходять доволі великі пароплави*.)

Тихо вкотився потяг на міст. Як оком заглянути лисніла невеликим вітром схвильована вода Пароплавів, плотів і не перерахувати! Аж тільки коли потяг був на другій стороні суші, паротяг

почав так „смувати“, що аж на ногах не можна було встояти. Вкотилися в місто.

В Самарі нас запитали куди ми поїдемо: чи в східно-південну Сибір, чи в північну? Ми однозгідно заявили, що поїдемо в „Среднє-Азіатські Владенія.**)

По короткім постою в Самарі, ми подалися на південний схід в сторону Оренбурга.

В Оренбурській області колись перебував на засланні Тарас Шевченко! Але тоді були безлюдні степи, а тепер кілька тут люду! Почалися гарні оселі Оренбурських Козаків. Весна тут саме починалася і по полях було повно козацтва. Козаки поважно сіяли, а козачки, червоніючи своїм кольоровим одягом, ходили за плугами і боронами. Це була гарна картина! Інколи долітав спів працюючих козачок, але його заглушав гуркіт потягу. Не було більших місточок, а все села і села і то доволі гарні.“) Потяг, що все спинався на височину, приставав рідко. До самого Оренбурга ми любувалися цим гарним краєм, котрий в порівнанні з Московщиною, виглядав раєм. Скрізь садки, зелень, чистота...

В супереч нашим очікуванням, Оренбург оказався зовсім малим містом; він був далеко менший,

*) Самарський міст через Волгу для Росії має велике значіння. Тож не диво, що коли Колчак підходив під цей міст, большевики, що вже були під Еаршавою, кинули клич: „Всьо на защіту Еолжекаго фронту ібо ми погіблі если враг захватіт мост через Волгу...“ *Автор.*

**) Европейську Росію з Сибіром лучать дві залізниці, котрі проложені через найнижше місце в Уральському Хребтові. Одна колія іде через Уфу, Челябінск, Томск, Іркутск, Чіту і аж в Манджурію — друга робить великого круга і оббігає всі середньо-азійські землі повз Казалінск, Ташкент, Марчелан, Асхабад аж до Красноводска. Згадані залізниці в 1910 році злучено до купи також залізницею, котра приходить через Акмоль і Омск. — *Автор.*

як попередні стрічні московські міста. В Оренбурзі стояли пів дня і рушили далі, ще крутіше повернувши на південь. Зараз за Оренбургом ми переїхали підгірську і дуже бурхливу річку Урал і вже побачили Уральські гори.

5. Через Урал.

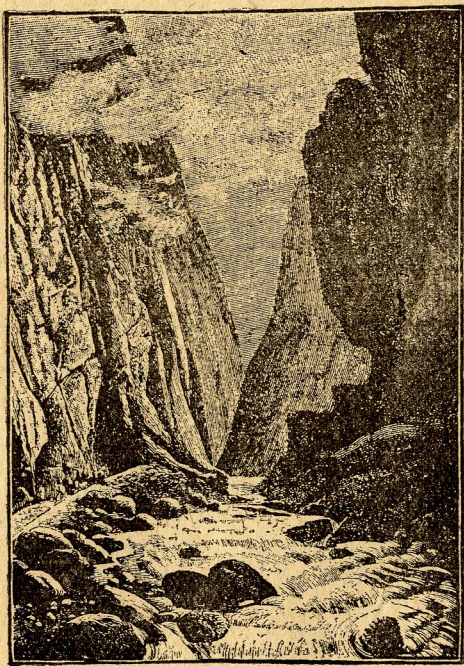
Була четверта година по полудні, коли ми підїхали під гірський хребет. Прямо не вірилося, що через таке пасмо гір, що здавалося досягало до неба, ми переїдемо залізницею. На невеличкій станції пристанули і до нашого потягу ще долучили два паротяги: два причепилося з переду, а оден взадю. Набравши води, паротяги запахкотіли, вкрилися парою і рушили.

Почалася повільна і цікава їзда. Залізниця звивалася поміж проваллям і потяг вужом пнявся в гору. Щоби здобути одну якусь, навіть незначну горбаку, потяг часом навіть і більше разів кружляв по її боках; щоби проїхати який малий кусок вперед, доводилося манівцями таки трохи проїхати. Пригадую собі, що одну гору ми обїхали 18 разів. Обїдеш круг і дивишся: знову стоїш на тому самому місці де був ранше, тільки вже трохи висше; внизу на яких пару метрів лежить та колія, де проїзджали недавно.

Зрідка між горами показувалися будівлі. Це „золотоносніє проїскі“. Там, добуваючи з землі золото, працювали переважно каторжники, найбільше політичні. Але близько тих будівель ми не оглядали і я нічого подрібніше не можу сказати. Щож до самих каторжників, то я бачив таке:

В однім дуже тіснім проваллі, де потяг проходив між двома прямовісними скелями, а камінюки нависивши грозили ось-ось заваленням, ми побачили наперед себе людей і зразу пізнали, що

то є каторжники... Вони були з кайданами на ногах і то щей посковувані десятками в купу. Кайлами та молотами вони розбивали камінну скелю, що загрожувала обваленням. На вид

Краєвид в уральських горах.

потягу, що посувався дуже помаленько, вони при-
станули і почали різні оклики та вигуки. З посеред
їх гомону чулася також і українська мова... Оден
каторжник-Москаль доволі виразно гукнув:

22 677

Львів. Бібліотека
АН УРСР

— Братці! Ми здесь находімся і сюда пашлі за вас, добиваєм золото і прокладиваєм дороги для вас, а ви там спомніте і поработайте за нас!...

Далі ще почувилися обіцянки, проклони, але це було хвилину. Приклади стражників (дозорців) припинили всяку балачку, а потяг, що на щастя повернув на закрут, сховав цю картину..

Смеркало. Навкруги нас були гори і не можна було догадатися, де їх край і кінець. Однак відчувалося, що чим раз ми є висше; дихалося якомсь тяжче і повітря було холодніше і рідке. Темна, безмісячна гірська ніч не позволяла нам нічого бачити і ми полягали чуваючи.

Біля півночи поїзд став іти скоро і рівно. Ми відчинили двері і на нас дунув північний, холодний вітер. Ми були на шпилі Уралу.

До самого ранку йшов спуск поїзду вниз. Гальми в паротягах шипіли, сипали іскри і всеж таки швидкість була часом шалена. Через ніч ми нічого не бачили і аж ранком зупинилися знову на рівнині в малій стації, залишивши за собою пасмо гір, а маючи перед собою рівний, безмежний степ. Ми вже в Сибірі.

6. В гостині.

Тепер ми вже їхали в напрямі південного сходу. Подорож від Уралу до Казалінска нам забрала 8 днів, а за ті дні ми проїзджали такі місцевости:

Зразу ми їхали по степу. Далі переїхали ріку Ілек, ще далі ріку Ембу і все степ. Згодом перевалили через невисокі Мугобжарські гори, знову степ. Залишили в правій стороні Аральське Море і вже сипучими пісками Кара Кум доїхали до Казалінска. Від Казалінска до Аральського

Львівська державна
наукова бібліотека
1536

моря вже є доїзд по ріці Сир Дарія, котра приходить тут же. Ці всі землі і місцевости, цей величезний шмат дороги — це вже Тургайська Область, котра могла б проковтнути десяток наших Волинів...

Степ виглядав негарно. Тут вже була спека і сонце місцями вспіло випалити молоду траву. Рівнина була скрізь. Лише інколи серед степу лучалося озеро і то велике, на котрім було вже повно, прямо тисячі, гусей і качок. Птацтво так кричало в комищах, що аж в вухах стогнало. Також по степу скрізь виднілися великі стаї журавлів.

Край сей не залюднений. На добу їзди можна було зустріти не більше, як три-чотири оселі. Це були дійсно великі села, дуже розлогі і негарні. Хати пятистінні з загатами, чорні, неохайні. Колиж ми підїжджали до пустині Кара Кум, побачили вперше в степу кочуючих Кіргізів.

З Казалінска ми круто повернули на північ і за три дні повернули до Акмоля. Під самим Акмолем переїхали ріку Ішім.

Тут вже скрізь по степу було багато кібіток, то є критих возів з Кіргізами. (Кіргізи це монгольське плем'я, споріднене з Татарами). Степи чорніли від великих отар кочовиків і неслося бляння овець та рев верблюдів. Скрізь була хороша трава і худоба виглядала гарно. Не невеличких стаціях було повно і зовсім дешево овечого сиру, кумису і навіть продавався шашлик (бараняча печеня).

Вже під самим Акмолем ми побачили вперше кольонії наших переселенців, що вже тут жили два і більше років. Зле виглядало їх господарство і вони самі були марні. Впрочім, — про це трохи пізніше.

В Акмолю ми потребували трьохденного постою. Мої товариші бажали оглянути ту околицю, бо там найбільше осідали наші Волиняки а я рішив використати цей час і відвідати згаданого бувшого свого приятеля.

Кіргізи

Я поінформувався в котрій стороні лежить село Пропасті, кудю до нього йти і ранораненько з палицею в руці вийшов з міста.

Я спішився. Намагав ногами і хотів перевалити за день 80 верстов. Але піщана дорога утруднювала хід, а коли ще підійшло сонце, стало дуже тяжко. А ще до того слід додати, що над дорогою ані корчика, нігде ні хати; тільки степ і кіргізьські отари. Чоловік ішов і не міг знати скільки вже пройшов і де він.

Біля полудня в заду за мною піднялася курява і вскорі на шляху показалося три кібітки. В кібітках були запряжені мули і бігли доволі шпарко. На кожній кібітці сидів оден Кіргіз.

Порівнялися. Всі три Азійці мене цікаво оглянули, а оден каліченою російщиною заговорив:

— Руска нужно падвод єхать. Сонце не харош! Руска сонце смерть...

Я відповів, що не маю грошей на підводу. Тоді Кіргіз запропонував, щоби я заплатив 20 коп., а вони мене підвезуть. Розповів мені, що вони везуть пастухам далеко в степ харчі, бо весь їх табір залишився взад, а тільки пастухи з отарами віддалилися. Я відповів, що не маю ані копійки, а тому не можу заплатити. Тоді Кіргіз сказав, що підвезе задурно і запросив сідати в кібітку. Промовив — і всі троє впилися в мене очима.

Я зрозумів, що на мене наставлена петля. Як би я відказався і не схотів сідати, це означало б, що я маю гроші і боюся, а не сісти — готова загибля: навкруги степ, я оден, а їх трьох і в кожного шабля, лук і по два ножі... Але я ані пів рухом не зрадив, що маю страх і подякувавши, сів в кібітку.

Завязалася балачка. Я розповів, що іду до Пропастів, де є мої свояки, при котрих думаю жити. Але Кіргізи не довіряли і ще раз мене випробували чи я маю гроші. Коли ми по дороз надібали серед степу невеличке сельце поселенців мене заохочували, щоби я там собі купив щось на обід, бо так з голоду здохну. Але я знов через брак грошей не зробив того. Тоді мене Кіргізи вгостили шашликом і кумисом...

Вже перед заходом сонця, коли зачорніли перші хати Пропастів, Кіргізи повернули в степ, а я вступив в село.

Це були на правду „Пропасті“. Ані одної хати, а все землянки, чорні, задимлені... Ані деревця, ані якогось тину; штук зо трицять землянєк, а навкруги степ. Тільки я вступив в село і по українськи привитався, мене зразу обгорнула ве-

лика громада жінок і дітей і всі бігли за мною. Навіть коли я розказав до кого іду і вже розпитався де мешкає мій приятель, товпа все одно слухала кожне моє слово з цікавістю і бігла за мною.

Я підійшов до вказаної мені землянки. Двері нараз відчинилися і в них став бувший мій товариш і кум. Він хвилину наче закаменів, а після кинувся до мене і крикнув:

— Ой, рятуй братіку! Змилуйся!...

Сяк-так успокоївся і ми зайшли в середину. Це була велика землянка і в засіках, що тут були, було дійсно багато пшениці. Жінка саме палила в печі і то справді немолоченим ячменем. Як побачила мене, то прямо зомліла; плакали і діти, котрих було троє...

Коли трошки успокоїлися, почалися балачки, оповідання. Оказалося, що „Переселенческое Управление“ не додержувало ніяких умов і російський уряд сміявся з загуби наших людей. Землю тут прийшлося купити за готівку, на що пішли всі гроші. Жадної худоби, коней і інших „пособій і льгот“ ніхто не бачив. Здерли мотиками трохи степу і посіяли. Родюча земля вродила сильно, а що по тому? Зерно тут не має ніякої ціни, а щей треба його везти так далеко; навіть борошна ніде змолоти, бо до найблизшого вітряка 70 верстов! Зерно варили і їли цілим, або мололи в жорнах...

Цілу ніч тяглися оповідання, котрих я не в силі переповісти... Я пообіцяв, що коли буду повертатися додів, заберу і їх з собою...

Без значних пригод повернувся я до Акмоля і рушив в дальшу дорогу.

7. В сибірську тайгу!

Знову поїзд побіг на північ по степу, в котрому аж кишіло від Кіргізів; часами лучалися

оселі наших поселенців. По таким одноманітнім краєвиді прибули ми в Омск, обласне місто Акмолінської області. Місто це велике і торговельне. Воно стоїть на лівім боці великої сплавної ріки Іртиша і має чимале значіння в сибірській торгівлі.

За Омском переїхали ми через Іртиш на поромі, всіли вже в другий вагон і знову помчали на північ.

Тепер вже краєвид поволі змінювався. Кіргізьких отар в степу ставало чим раз менше, а згодом Кіргізів зовсім не стало. Уже стрічались невеличкі ліси, балки, а також села з таким самим виглядом, як і на Московщині.

В північній Сибірі вічні сніги і леди. Замість коней там вживають до запрягу ренів

Ще доба подорожі і розпочався ліс.

Це був страшний непроходимий ліс. Без початку і кінця, ліс віковичний, ліс велетнів сосон,

смерек і кедрів, ліс повний звірів та дичини. Це починалася страшна сибірська тайга.

На день їзди траплялося дві три селі, а то тільки ліс і небо. Твердої деревини, якто: дуб, граб, береза і т. д. тут не було, бо вони не могли рости через сильні морози; росли тільки м'яккі дерева: кедр, сосна, смерек, ялиця, піхта і черемшина, останньої багато. Прямо з погягу можна було бачити сотні вивірок, кіз, диків і навіть оден раз ми бачили трьох вовків.

Ліс ще в собі місцями заховав трохи снігу, а вже була велика сила комашні. Дрібні комашки та комарі прямо летіли в рот і ніс і кусали боляче. Ми мусіли від їх відганятися димом...

Відтак біля міста Барнаула ми переїхали ріку Об, котра тут ще маленька і прибули в Томск. Як би ми були з Самари їхали через Уфу і Челябінск — то це булаб дорога проста, а коли ми їхали через Оренбург, Казалінск і Омск, то зробили „невеличкий“ круг; ми наклали 2500 верстов.

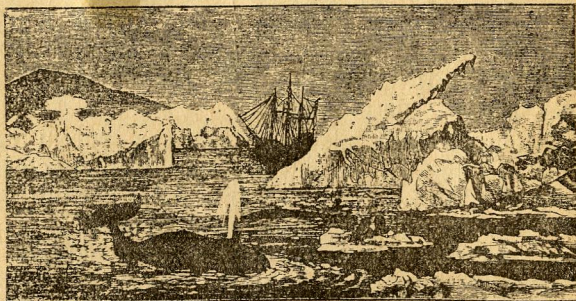
Від Томска до Маріїнска 120 верстов. Там вже нема залізниці і міста сполучуються „дорогою столбовой“. Я всів в пощову „коляску“ і без значних пригод прибув в Маріїнск, дуже маленьке місто. Залишалось ще дороги через тайгу, кудю не ходить почта, 300 верстов. Пройти цей кус дороги серед ліса, чужих людей, звірів, по невідомій дорозі — річ не легка!...

8. Розбійник.

„Самий лютий враг Сібірі — ето бездороже!“ — так каже одна сибірська поговірка. Так само і я подумав, коли знайшовся сам оден серед лісів на дорозі, котру перегороджували часто річки, болота і непрохідні корчі. Ледве помітна доро-

жина тяглася десь безконечно і нігде ані живої душі, ані хати, а тільки ліс і ліс...

Я вийшов з Маріїнска раненько, коли пройшов доброго пів дня і не бачив ані чоловіка — злякався!..

На самій півночі від Сибірі є Ледове Море.

Був полудень. Я сидів край дороги стомлений і, дивлючися на черемшину, котра саме почала розвиватися, думав, що в нас вже мабуть і гречки засіяли; за три дні весняного Миколи!

Нараз почувся наче скрипіт колеса. Я настошовся і zarazом втішився. Дійсно, почувся хід „телегі“, а згодом сильний голос затягнув пісню: „Шумела буря, гром гремел“... Я мало аж не заплакав з радості і, слухаючи оту пісню про „Єрмака“ сибірського завойовника. Мимохіть аж чудовався, що якраз саме нахожуся на землі завойованій отим самим Єрмаком..

З за закруту показалася „одноконка“. а поганяв коня здоровий Москаль. Наглянувши мене він аж пристановився, а після скоро порівнявся зі мною.

— Здравствуй путнік! — поздоровив він мене цікаво оглядаючи. — Ти хто: хахол?

Я притакнув, що справді так.

— Знамо дело! — засміявся Сибірак. — Тільки вас, хахлов, сюда заманівають... Оно, конечно, і ми здесь жівьом, но рускій человек нігде не пропадьот, а ви, хахли, дохнете как собакі! Ти куда так ідьош?

Я знову розповів, що іду жити до сина в село Огонкі. Просив поради відносно моєї дальшої подорожі. Москаль покрутив головою і промовив:

— Н-да! Дальоко.. Я вот еду в село Новосолкі. Там тебе і ночевать прійдьотся, патому, что до другого села вьорст 40, непройдьош сегодняя... Садись, подвезу!

Я сів з подякою на віз і ми поїхали далі. Москаль часами співав, свистав. а решту все балакав і був дуже забавний чоловік. Так пройшла з година.

Виїхали з великого ліса, котрий на короткий час перервався. а потяглася молода гущавина черемшини та ялиці. Місцями була ще великі купи снігу, котрий під промінням сонця, що добре гріло з середини неба, топився і по дорозі бігли брудні річечки. В цім місці було весело.

Назав за корчами наче трісла галузка. Москаль стрепенувся і приковав туди очі. Тріск повторився і вслід на поляну зза корчів вийшой здоровий чоловік. Він був прямо сяжневого росту з довгим носом і рябим лицем. В руках в його була дубельтівка.

— Разбойнік! — прошептав мій візник хапаючи в руку якусь дубину, що була в возі.

Але незнайомий вже вискочив на перід і з віддалі яких 20 кроків, підняв дубельтівку й націлився.

— Ложись! — крикнув Москаль падаючи в середину воза і тягнучи мене за собою.

В тій хвилі бахнув стріл і шріт густо вдарив по возі. Драбини були шальовані дошками, між котрими ми укрилися від шроту. Я признаюся, що лежав ні живий ні мертвий, зате мій товариш підвівся і знову впав в середину воза. Рівночасно бахнув другий стріл, також без шкоди для нас.

— Паднімайсь! — гукнув Москаль вискакуючи з воза.

Я підвів голову. Розбійник на поспіх старався вложити в рушницю другі набої і вже навіть націлився, але Москаль кількома якимись звірячими скоками досягнув його і лівою рукою схопивши за люфу рушниці, підняв її в гору. Правою рукою вийняв з кишені двох-фунтову гіру і вдарив нею розбійника в висок. Розбійник як сніп впав на землю.

Тоді Москаль почав його окладати рушницею. Бив по голові, в спину, в живіт... Бив і все щось приказував...

— Бійтеся Бога! — скрикнув я. — Тож ви його но смерть забете!

— Нішкні!*) — заревів Москаль, грізно уставивши на мене очі. — Хотіш — так я і тебе так само ребрушкі отколочу!...

Я не на жарт злякався.

— То-то! — вже сміявся Москаль. — Ето всьо ізза тебе хахол; с рускім человеком не шуті!.. Пана-лазіло вас сюда, а ізза вас і нашого брата не мало перебілі!.. Ну етот готов! — штовхнув він розбійника ногою. — Іш ти-как я ево саданул — глаза вискочілі сразу!..

— Деж його подінемо? — цокаючи зубами запитався я.

---

*) Нішкні — оригінальне московське слово. По нашому воно означає: „Відойди геть!“, „Не втручайся!“ або: „Гляди, оєь я тебе!“ — *Автор.*

— Неч'ю валкі с'єдят! — зимно промовив Москаль і вказуючи на коня, що стояв спокійно і посічений віз, додавив:

— Ну, хахол, садись! А вось к вечеру в Новосолкі заєдем!..

9. Нічліг.

Вечоріло, коли ми приїхали в мале село. Розпрощавшись з своїм пів-денним товаришем подорожі, котрий заїхав до якихсь своїх „родственіков“, я також став шукати собі на ніч притулку. Новосолкі рахувалися за „деревню“ (село); тут було яких зо двацять хатів і то дуже порозкиданих. Я пішов до найближшої хати і просився на ніч.

Старий, сильний Москаль, до котрого я звернувся, оглянув мене питливо і чогось цікаво подивився на мої чоботи, далі сплюнув і зі словами „Мілості просім!“ попровадив мене в хату.

Ця була велика пятистінна „ізва“. Це значить, що в Сибірі хати кладуть не в виді чотирукутника, а пятикутника, так, що в хаті виходить не чотири угли, а пять. В хаті стояв оден стіл, по під стіни лавки, а в куті велика піч. По-серед хати стояла „печка“, а це вже тільки для огріття хати від сибірських морозів; біля „печкі“ стояв спеціальний причіпок з комином, на котрому світили лучину. По під піл були „полаті“. Це є такі наче нари, що збудовані попід стелею: туди вилазиться по драбині і там в зімі дещо тепліше спати.

Вечером посходилася вся родина, так душ чотирнацять. Стара господиня поставила на стіл вечерю і до неї запросили мене. Вечера складалася з „блінів“ (пампушок) і кісілю з черемшини*).

---

* В Сибірі нема ніяких овочевих дерев опріч черемшини. З ягодами черемшини там варять вареники, сушать і роблять наливки. — Автор.

При вечері завелася балачка, розпити, поради... Старий Москаль запитав:

— Как же ти, хахол, не боїшся сам адін путешествовать? Вєдь могут убить!

— А чого мені боятися? — відповів я. — В мене грошей нема, а за копійку таки не забивають? Вся сімя засміялася.

— Чудак ти человек! промовив старий Москаль. — Совсем не понимаєш жізни... І за копейку могут убить!..

— І за копійку?!

— Конечно! Понимаєш: сто душ — сто копейк! Вот тебе і рубль!..

По вечері стали лягати спати. Мені вказали місце на полатях і я став роздягатися. Але я чув, що за моїм кожним рухом слідять і хочуть довідатися, де в мене сховані гроші. Але я собі нічого, поволі роззувся, поскидав всю одіж і в одних спідніх штанах і сорочці поліз на полаті... Вся одіж залишилася в низу і мої господарі не могли навіть і додуматися, що при мені є модерно захована „катеринка“ (Катеринка — сторублевий банкнот з портретом цариці Катерини II).

Нараз у вікно з надвору хтось сильно застукав палицею. Господар запитав:

— Кто там?

— Ніщій*). Дай колач!

— Погоді малость, — відповів господар і пішов до шафи за колачем.

— Да что там погоді! — почувлося з надвору. — Каїн проклятий! Я озяб, а єму погоді... Поворачивайся, а не то окошко виколочу!..

Старий москаль дістав з шафи великий колач вчинив в вікні хвіртку і подав його „бідному“. За

*) Нищій — бідний, прошак.

хвилину почувся стукіт вже під вікном сусідньої хати..

Ніч минула скоро. Ледве сіріло, коли під вікном почувся знову стукіт.

— Кто там?

— Десятской. Ванька! Стьопка! Вихаді подснежнікі собірять!

— Знаю, пайдьом! — відповів оден „парень.“

Десятник — сільське начальство пішов від вікна.

— Що це за подснежнікі? — запитав я.

— Падснежнікі — ето тела мертвецов, — пояснив москаль.

— Деж вони?

— Понімаєш, таєт последній снег, так от труп на верх показивається; воняць будет!

— А деж вони там набралися, ті трупи?

— Іной озяб, іного снегом занесло, а іного разбойнікі убілі... У меня, брат, одін син также пашол в разбойнікі

Я лагодився в дорогу. Старий Москаль до мене зовсім зичливо промовив:

— Слиш старік: отдай мне свої сапогі, а вот тебе лапті. Пайдьош в сапогах — убють, ей-ей убють! Послушай меня, я человек бивалий!..

Я послухав. Через пів години узутий в старі, югані постолі, я знову знайшовся серед страшної сибірської тайги.

10. Порятунік.

За шість днів тяжкої подорожі, після ріжних небезпек і пригод я допитався нарешті до „посьолку“ Огонькі. Первісний ліс огортав це сельцє навкруги. Тут було трохи Москалів, пару родин Вогулів і Остяків і щось з пядесять родин посе-

ленців. Зразу при вході в село я зустрів Москаля і запитався, чи є тут такий по переселенець.

— Знаю, єсть, — відповів Москаль, — Он у нас первий стрелок!

— А щож він стріляє? — питався я.

— Пад окошками стреляєт, — пояснив Москаль. (під вікнами стріляє).

— ??? Що?

— Он хрїстарадствуєт, понїмаєш, мілостиню просит!...

Мені стало і зимно і гаряче...

Підійшов я до вказаної землянки і потиху відчинив двері. Гнилий тяжкий дух духнув на мене з землянки. Одно маленке віконце не в силі було освітити цю яму і тут було темно. Опріч нарів і печі тут не було нічого. Тихо було. Тільки, коли я зачинив двері і голосно кашлянув, на печі щось застогнало і порушилося. Згодом зза комина показалася і зсунулася на землю бліда, висохла постать, глянула на мене і закаменіла. Це була моя невістка.

Вона стояла і я стояв... Але її здивування скоро минуло та перемінилося в рясні сльози.

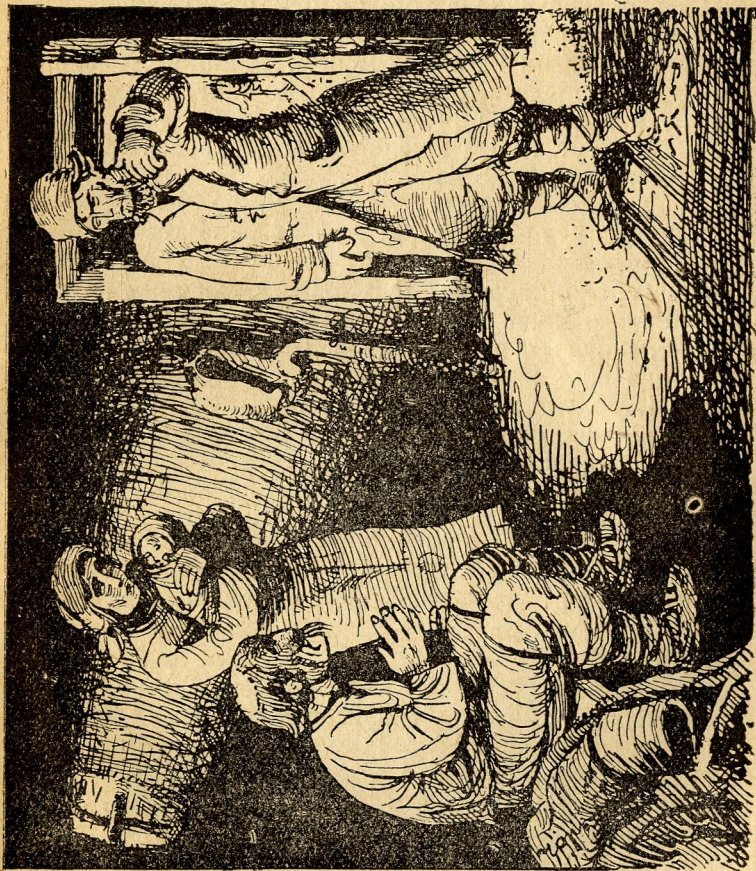
В тій хвилі на печі заплакала дитина. Невістка кинулася туди. „Бач! — подумав я.

— В достаткові, тоді, коли ми свого всі хотіли, дітей не було, а тут, дивись, і дитина знайшлася!...

Сяк-так невістка успокоїлася і ми привіталися. Вона розповідала, а я слухав. Розповідала, що їх, парудесять родин переселенців, сюди спровадила влада і приобіцяла великі пособія. Але „пособій“ ніяких не було; видала на кожную сімю пару десятин дрімучого ліса і роби, що знаєш! Покопали землянки, ловили рибу, били дичину, а найбільше проживали з жебрачої торби. Сама вона хвора, мала дитина, а Василь пару разів мало на себе рук не наложив і є близький до божевілля..

Я потішив, що якось воно буде і ми провели пару годин, за котрі я вже вспів на руках потримати малого тримісячного внука.

Вечером вже двері відчинилися і в хату увійшов мій син — Василь. Був страшний і дикий. Неголене лице заросло страшною бородою, а в очах помічався жаль, що вже перемінився в дикість. Він з плечей скинув торбу випрошеного хліба, поставив на нарах і страшно, по сибірськи, вилаявся.

Нараз він наглянув мене. Хвилинку стояв не порушно, після закляв, скочив до причіпка, схопив в руки великого ножа і до мене.

Тут тобі й кінець буде! — заревів. — Чому ти мене малим не задусив...

Я злякався не на жарт... Лише невістка не злякалася; вона знала, що то є випадок нервової гістерії, за котрим послідує плач і нервові болі. Вона спокійно спинила чоловіка, без ніякої натуги видерла з його рук ножа, кинула його в кут і штовхнула хорого на нари. Він безсило мов мала дитина впав на голі дерев'яки і розпочався страшний істеричний плач та стогін... Я зрозумів тепер, що підчас такого атаку був до мене висланий визше згаданий лист...

Василь довго плакав, а опісля заснув рівним сном, котрий продовжувався дві години. Колиж збудився, був спокійний, нормальний і радий. І тільки тоді, коли я заявив, що приїхав сюди того аби їх забрати з Сибіру, знову заплакав і то вже радісним плачем...

* * *

На другий день ми на віки залишили землянку і після страшних труднощів і пригод, а ще й завдяки надії, котра тепер верховодила нами, ми залишили Сибір. Колиж золота пшеницягнула до долу своє повне колосся і просила серпа — ми вже були в дома. Кажу вам, що коли я привів до своєї хати пропавші діти — я рахував себе за найщасливішого чоловіка!...

І видурили від Баланди і Хмиза
По десять римських за якісь авіза.
Та на одній пересідці якось
Згубився і пропав Юрків Антось.
В Генові ми сім неділь шифу ждали,
За містом в норах як цигани спали.
Поганий край. Докучив голод нам,
І горячок понабирались там.
Сім штук дітий, Онициха й Чемлиха
І Хрущ старий там вмерли. Збулись лиха.
Було-б нас більш померло, бо якась
На наш італьська пані завзялась
І випросила в короля свідоцтво:
Держать їх, аж їм вимре все жіноцтво!
Хрест божий з нами! Певно се була
Якась безбожна упириця зла.
Бо справді на жінок у тії доби
Ударили найгіршії хороби.
По морі ми плили без злих пригод
Лиш хорував погано весь народ.
На морі вмерло девять душ народу
Їх замісь погребу метали у воду.
Най Бог боронить від такої тьми
Як матері ридали за дітьми.
Коли їх риби довгі мов ті бальки,
Зубаті, чорні, рвали на кавалки!
В Бразилії ми теж зазнали зла:
Пропасниця лиха на нас зайшла.
Три хлопці вмерли тут і три кобіти.
Пять хлопців до услуг продали ми
А сім дівчат пішло в такі доми.
Що ще писать вам? Тут новин гук
Пять душ нам доси вмерло від гадюк.
Тут по лісах блукають дикі люди
Бють наших і їдять. І нам мабуть те буде.
То може дасть нам Бог іще підняться
Була нас з сотка, є ще вісімнацять.
Сим кінчимо. Прощайте! Ждїть від нас
Звісток, як нам заблісне ліпший час.

І. Франко.

0,96 у
РЛ 1536 у (1986)

Печтове аложено гуртом. Pocztowa opłata zapl. ręcznym.

**Не є освіченою людиною той,
хто не читав творів світових і українських
письменників!**

Видавництво „САМООСВІТА“ видає від березня
1933 р. окрім популярно-наукових книжок також

ТВОРИ КРАСНОГО ПИСЬМЕНСТВА

п. н.

Найкращі Оповідання

Що місяця виходить одна книжка історичних повістей, описів подорожей, театральних пєс, оповідань зі сучасного життя і т. д.

Передплата річно за 12-ть книжечок виносить 3 зол., а за 6 книжечок 1'60 зол. разом з пересилкою; для Америки 70 центів, для всіх інших країв 4'50 зол.

Окремі книжки по 35 грошів з поштою.

Надсилайте негайно передплату на чекове conto ч. 500-872 з допискою на середині чека: „НАЙКРАЩІ ОПОВІДАННЯ“.

Адреса редакції: ЛЬВІВ, МІШКЕВИЧА 7.

Доси вийшли: 1. Страх в лісах Індії, 2. Огонь умер! 3. Між чорними людьми в Африці, 4. Давні люди і звірі, 5. Українець на тім світі (І. Франка), 6. Борці за волю (з бурської визвольної війни). 7. Козацька дитина (М. Вовчка). 8. Панцирний поїзд „Стрелець“ — з визвольної війни, 9. Козацька любов — історична драма (після П. Куліша).

В році 1934 вийдуть твори: Дж. Лондона, А. Франса, І. Франка, О. Вишні, Я. Чорнобривого, С. Даушкова і т. д. — Вийде збірка укр. історичних пісень і дум.

Відповідальний редактор: **Др. Карло Коберський.**

